

НОВА ОСВІТНЯ ПАРАДИГМА ТА РІЛЬ МАСОВИХ ШКІЛ У ПРОФЕСІЙНО-ТРУДОВІЙ ПІДГОТОВЦІ УЧНІВ З ВАДАМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ

УДК 376.1:371.21:364.42

Тетяна Дегтяренко, доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри корекційної та інклюзивної освіти
Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка

НОВА ОСВІТНЯ ПАРАДИГМА ТА РІЛЬ МАСОВИХ ШКІЛ У ПРОФЕСІЙНО-ТРУДОВІЙ ПІДГОТОВЦІ УЧНІВ З ВАДАМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ

У статті проведено аналіз проблем і перспектив професійно-трудового навчання дітей та підлітків з порушеннями психофізичного розвитку в сучасних економічних умовах. Зазначено, що в попередній публікації наведено результати аналізу методологічної сутності сучасних освітніх реформ і визначено роль спеціальних шкіл у професійно-трудовій підготовці підлітків з порушеннями психофізичного розвитку. Висвітлено проблеми професійно-трудової підготовки учнів з порушеннями психофізичного розвитку, пов'язані з впровадженням у практику ідей інклюзивного навчання цієї категорії дітей.

Ключові слова: модель трудової підготовки, професійно-трудова підготовка, розумово відсталі учні, спеціальні школи, масові школи, інклюзивне навчання.

Рис. 1. Літ. 12.

Татьяна Дегтяренко, доктор педагогических наук, доцент,
профессор кафедры коррекционного и инклюзивного образования
Сумского государственного педагогического университета имени А.С.Макаренка

НОВАЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ПАРАДИГМА И РОЛЬ МАССОВЫХ ШКОЛ В ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ТРУДОВОЙ ПОДГОТОВКЕ УЧАЩИХСЯ С НАРУШЕНИЯМИ ПСИХОФИЗИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

В статье проведен анализ проблем и перспектив профессионально-трудового обучения детей и подростков с нарушениями психофизического развития в современных экономических условиях. Указано, что в предыдущей публикации приведены результаты анализа методологической сущности современных образовательных реформ и определено роль специальных школ в профессионально-трудоовой подготовке подростков с нарушениями психофизического развития. Освещено проблемы профессионально-трудоовой подготовки учащихся с нарушениями психофизического развития, связанные с внедрением в практику идей инклюзивного обучения этой категории детей.

Ключевые слова: модель трудовой подготовки, профессионально-трудоовая подготовка, умственно отсталые ученики, специальные школы, массовые школы, инклюзивное обучение.

Tetyana Dehtyarenko, Ph.D. (Pedagogy), Docent, Prof. of
Correction and Inclusive Education Department,
Sumy State Pedagogical University by A. Makarenko

NEW EDUCATIONAL PARADIGM AND THE ROLE OF ORDINARY SCHOOLS IN VOCATIONAL AND LABOR TRAINING OF PUPILS WITH IMPAIRED PSYCHOPHYSICAL DEVELOPMENT

The article analyzes the problems and prospects of professional and labor training of children and young people with impaired mental and physical development in the current economic conditions. Pointed out that author's previous publication presented the results of analysis of the methodological essence of modern educational reforms and the role of special schools in professional and labor training of young people with impaired mental and physical development. The author has shown the problems of vocational and labor training of pupils with impaired mental and physical development, associated with the implementation into practice the ideas of inclusive education of children of this category.

Keywords: model of labor training, professional-labor training, mentally impaired pupils, special schools, ordinary schools, inclusive education.

Продовження статті опублікованої в №3 (122) 2015 р. Постановка проблеми. Зміна освітньої парадигми у системи загальної освіти та впровадження теоретичних засад інклюзивного навчання у практику зумовила зміни у системі спеціального

навчання. Провідна місія спеціальних навчальних закладів – підготовка учнів з психофізичними порушеннями до соціальної адаптації та інтеграції, у тому числі і трудової, стала складовою місією масових навчальних закладів. Отже, питання наскільки загальноосвітні школи, провідною

НОВА ОСВІТНЯ ПАРАДИГМА ТА РОЛЬ МАСОВИХ ШКІЛ У ПРОФЕСІЙНО-ТРУДОВІЙ ПІДГОТОВЦІ УЧНІВ З ВАДАМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ

місією яких є надання освітніх послуг дітям з типовим розвитком, готові до здійснення професійно-технічної підготовки учнів з вадами психофізичного розвитку буде йти мова у цій статті.

Метою статті є аналіз методологічної сутності сучасних освітянських реформ та їх впливу на систему професійно-трудової підготовки дітей та молоді з вадами психофізичного розвитку.

Виклад основного матеріалу. У попередній нашій публікації [1] було розпочато вивчення проблем та перспектив професійно-трудового навчання дітей та підлітків з вадами психофізичного розвитку у сучасних економічних умовах. Висвітлено проблеми практики у дотриманні принципу наступності професійно-трудової підготовки молоді з вадами психофізичного розвитку за потреб ринку праці та роль спеціальних шкіл у його забезпеченні. Розкрито сутність пошуків сучасної моделі професійно-трудової підготовки дітей з порушеннями психофізичного розвитку в умовах спеціального навчального закладу. Вказано, що у наступній публікації буде продовжено аналіз методологічної сутності сучасних освітянських реформ та визначено їх вплив на якість професійно-трудової підготовки дітей та молоді з вадами психофізичного розвитку.

Зазначимо, що проблема якості професійно-трудової підготовки дітей та молоді з вадами психічного та/або фізичного розвитку завжди перебувала в полі зору як педагогічної теорії, так і практики спеціальної освіти. Провідною ідеєю, навколо якої будувалося навчання і виховання дітей у спеціальних школах, було не тільки здобуття освіти, а й підготовка майбутніх випускників до самостійного незалежного проживання та трудової діяльності після завершення навчання. Трудова підготовка розпочиналася з початкової ланки. Починаючи від моменту зарахування дитини у навчальний заклад, визначалися задатки, здібності та інтереси дитини, й з 4 класу розпочиналася трудова (за сучасними поняттями – допрофільна) підготовка [5]. В умовах спеціального навчального закладу обов'язково створювалася потужна матеріально-технічна база (майстерні, теплиці та ін.) для здійснення професійно-трудової підготовки учнів. Такий підхід до організації професійно-трудового навчання, під час якого враховувалися особливості дітей з вадами психофізичного розвитку та забезпечувалися спеціальні умови для здобуття ними практичних трудових навичок, дозволяв забезпечувати якість професійної підготовки та, в подальшому, конкурентоспроможність випускників навчального закладу на ринку праці.

Вивчення змісту останніх наукових досліджень та стану практики показало, що цей підхід зберігається у сучасних спеціальних школах й донині [3; 10]. У роботах педагогів, які досліджували питання трудового виховання дітей з недорозвиненням інтелекту, відзначається, що педагогічно правильно організоване трудове виховання є ефективним засобом корекції недоліків розвитку розумової діяльності учнів з порушеннями інтелекту [5; 12]. Проте, В. М. Синьов зазначав, що накопичений за останні роки науковий і практичний матеріал з цих питань потребує аналізу, узагальнення та систематизації для утворення психолого-педагогічної концепції забезпечення професійно-трудової соціалізації осіб з порушеннями інтелектуального розвитку.

Теорія і методика професійної орієнтації та професійно-трудової підготовки дітей та молоді з психофізичними порушеннями пройшли складний шлях свого становлення. Зміст та організаційна система функціонування профорієнтації та професійно-трудової підготовки завжди визначалися суспільними запитами, зокрема станом ринку праці, та досягненнями науки в розумінні природи професійного становлення й особистісного розвитку людини.

Однак нині проблема професійно-трудової підготовки дітей та молоді з вадами психофізичного розвитку набула нових аспектів у зв'язку з новою освітньою парадигмою: введенням інклюзивного навчання [7; 9]. На базі Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка створено лабораторію корекційно-реабілітаційних технологій, якою здійснюються дослідження за темою “Зміст, організація та управління корекційно-реабілітаційною діяльністю” (номер державної реєстрації в УкрІНТЕІ: № 0111 U 009399). У рамках зазначеної теми, Ю. М. Дідоренко було вивчено питання особливості впровадження інклюзивного навчання на рівні області та систематизовано результати практичної реалізації цього процесу в Сумському регіоні [2]. Дослідниця визначила прогресуючу рік від року динаміку впровадження інклюзивної форми навчання у Сумській області впродовж трьох років (рис. 1).

Ю.М. Дідоренко зазначила, що з метою реалізації програми впровадження інклюзивного навчання та на виконання листа Міністерства освіти і науки України від 08.07.2013 № 1/9-475 щодо вжиття заходів для забезпечення права на освіту дітям з особливими освітніми потребами у 2013 – 2014 навчальному році в Сумській області визначено 27 базових загальноосвітніх навчальних

НОВА ОСВІТНЯ ПАРАДИГМА ТА РІЛЬ МАСОВИХ ШКІЛ У ПРОФЕСІЙНО-ТРУДОВІЙ ПІДГОТОВЦІ УЧНІВ З ВАДАМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ

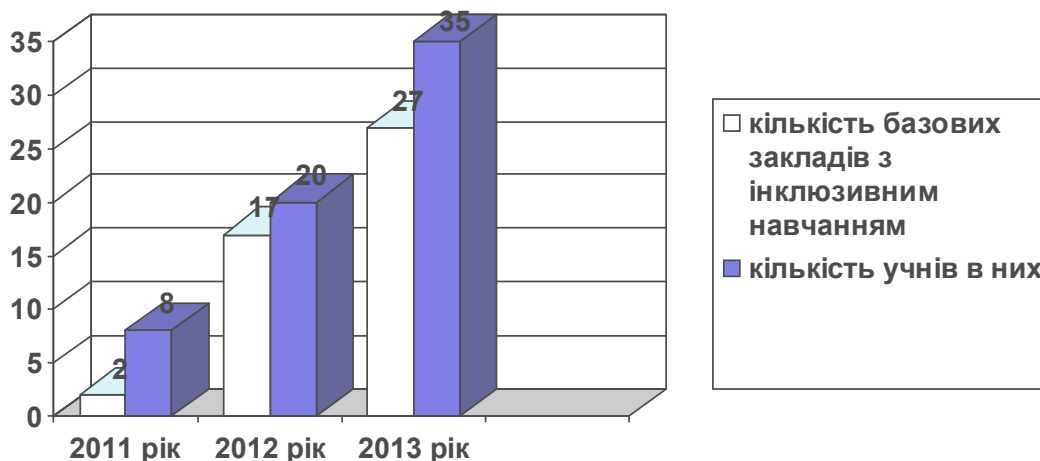

Рис. 1. Динаміка впровадження інклюзивної форми навчання у Сумській області

закладів із впровадження інклюзивного навчання, у яких здобувають освіту 99 учнів з особливими освітніми потребами, з них 35 учнів за інклюзивною формою навчання. Автор робить висновок про зростання кількості дітей з особливостями психофізичного розвитку, які перебувають в масових загальноосвітніх закладах, в умовах, так званого, “стихійного інтегрування”, не отримуючи при цьому адекватного психолого-педагогічного супроводу [2]. Якщо розглянути цю проблему з точки зору проблеми, яку ми розглядаємо у статті, то ці діти опинилися позбавленими й адекватної професійно-трудової підготовки.

Проведений Ю.М. Дідоренко аналіз статистичних даних свідчить, що в більшості районів Сумської області система надання освітніх послуг шляхом інклюзивного навчання розширюється та удосконалюється, а це означає, що змінюється місія масових загальноосвітніх закладів. Вони, на нашу думку, здійснюючи інклюзивне навчання дітей з психофізичними порушеннями, повинні взяти на себе відповідальність за їх професійну підготовку.

Проте встановлено, що на сучасному етапі розвитку освіти під час впровадження у практику ідей нової освітньої парадигми – інклюзивної освіти дітей з психофізичними порушеннями – науковців та практиків хвилюють завдання найближчої перспективи: як створити безбар’єрне середовище, як підготувати вчителів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, як налаштувати учнівський колектив та батьків учнів на позитивне сприймання інклюзивного навчання учнів з психофізичними порушеннями та ін. Аналіз матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції “Формування готовності педагогічних працівників до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах

інклюзивного навчання” (м. Рівне, 27 – 31 жовтня 2014 р.) дозволив констатувати, що в жодній із 59 доповідей та 35 статей у збірці матеріалів конференції [11], проблема трудової підготовки учнів з психофізичними порушеннями в умовах інклюзивного навчання не була визначена як актуальна. Основна увага спрямовується на створенні безбар’єрного середовища та на організації навчання та виховання дітей з психофізичними порушеннями в умовах інклюзивної освіти.

Слід зазначити, що, ще до впровадження у практику ідей інклюзивного навчання дітей з психофізичними порушеннями, масові загальноосвітні школи вже перебували у стані реформування. Однією з пріоритетних завдань модернізації сучасної освіти було впровадження теоретичних засад профільного навчання учнів у старшій школі.

Концепція профільного навчання в старшій загальноосвітній школі була розроблена на виконання Закону України “Про загальну середню освіту”, постанови Кабінету Міністрів України від 16.11.2000 р. № 1717 “Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання” та від 13.04.2007 № 620 “Про внесення зміни до п.1 постанови Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2000р. №1717”. Вона ґрунтується також на основних положеннях Концепції загальної середньої освіти (12-річна школа). У названих документах закладено нові підходи до організації освіти в старшій школі. Вона має функціонувати як профільна. Передбачалося, що це створюватиме сприятливі умови для врахування індивідуальних особливостей, інтересів і потреб учнів, для формування у школярів орієнтації на той чи інший вид майбутньої професійної діяльності [4]. Висувалася

НОВА ОСВІТНЯ ПАРАДИГМА ТА РІЛЬ МАСОВИХ ШКІЛ У ПРОФЕСІЙНО-ТРУДОВІЙ ПІДГОТОВЦІ УЧНІВ З ВАДАМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ

припущення, що профільна школа буде найповніше реалізовувати принцип особистісно орієнтованого навчання, що значно розширить можливості учня у виборі власної освітньої траєкторії.

Стверджується, що профілізація навчання – це перш за все засіб диференціації та індивідуалізації освіти. При такій формі організації навчальної діяльності максимально враховуються інтереси, схильності і здібності учнів. Профільне навчання сприяє формуванню індивідуальних освітніх маршрутів учнів, створенню педагогічних умов для розвитку їх пізнавального інтересу, профорієнтаційних устремлень учнів, цілеспрямованому виборуними професії. Учням пропонується обирати фізико-математичний, суспільно-гуманітарний, технологічний, спортивний та природничий профілі навчання.

Профільному навчанню передусє допрофільна підготовка, метою якої є формування стійкого інтересу до пізнання, перевірка можливостей учнів у різних областях пізнавальної та професійної діяльності. Відповідно до Концепції допрофільна підготовка має починати здійснюватися у 8-9 класах з метою професійної орієнтації учнів, сприяння вибору ними напряму профільного навчання у старшій школі. Форми реалізації допрофільної підготовки: поглиблене вивчення окремих предметів на диференційованій основі; введення курсів за вибором, профільна орієнтація, інформаційна робота тощо [4]. З аналізу змісту нормативного документу видно, що у масовій школі допрофільна підготовка орієнтована переважно на забезпечення інтересів учнів з типовим розвитком, які здатні у більш короткі терміни опанувати навчальний матеріал, на відміну від дітей з особливими освітніми потребами, зокрема, розумово відсталими учнями.

Варто наголосити, що вирішення масовою школою питання допрофільної та профільної підготовки учнів з типовим розвитком не можна вважати розв'язаним. З метою вивчення стану організації та результативності допрофільної підготовки та профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів в Павлоградському районі проведено опитування батьків старшокласників [8]. Аналіз 246 анкет батьків засвідчує, що вибір профілю навчання учнями частіше пов'язаний з попереднім вибором вищого навчального закладу – це 35,4%, наявним інтересом дитини до вивчення предмета – 38,2% і тільки 7,33% відмітили фактор допрофільної підготовки [8]. Підводячи загальні підсумки проведеного моніторингу можна стверджувати, що хоча перехід старшої школи до профільного навчання здійснено, але багато аспектів допрофільної підготовки учнів з типовим

розвитком ще проходять складний шлях свого становлення та потребують наукового переосмислення.

Підкреслимо, що допрофільна підготовка здійснюється на другому ступені, профільне навчання – на третьому ступені навчання. Втім, відомо, що діти з вадами інтелектуального розвитку опановують обсягом знань значно меншим, ніж це передбачено у програмах навчання учнів з типовим розвитком [6]. Це означає, що ці учні не потрапляють на третю ступінь навчання у загальноосвітньому навчальному закладі, в якому навчаються інклюзивно.

Наведені вище результати проведеного на районному рівні моніторингу стану організації та результативності допрофільної підготовки та профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів дозволив виявити наступну проблему: під час проведення моніторингу не вивчався окремо рівень ефективності допрофільної та профільної підготовки учнів з психофізичними порушеннями, хоча вони мають свою специфіку у їх реалізації й не можуть оцінюватися у загальному потоці разом із учнями з типовим розвитком. Тому говорити про ефективність допрофільної та профільної підготовки в умовах масового загальноосвітнього навчального закладу стосовно цієї категорії учнів не представляється можливим.

Необхідно зазначити, що в більшості випадків рішення про те, яку професію вибрати, приймається підлітками, як правило, з урахуванням думки батьків. Тому, говорячи про допрофільну підготовку та профільне навчання, як основу вибору майбутньої професії, необхідно враховувати думку батьків. Проте батьки дітей з порушеннями психофізичного розвитку далеко не завжди володіють повною і достовірною інформацією в питаннях професійних вимог суспільства. Крім того, даючи поради, батьки далеко не завжди враховують стан здоров'я, можливості, а часом і бажання своїх дітей. Ситуація загострюється у випадку вибору майбутньої професії для дитини, яка має стійкі обмежені можливості здоров'я, а значить і медичні показання та протипоказання до вибору професії. Педагогічні працівники, які працюють в системі спеціальної освіти, постійно здійснюючи профорієнтаційну роботу з дітьми та роз'яснювальну роботу з батьками, поступово підводять їх до вибору майбутньої професії з урахуванням первинного порушення у дитини. Тому є необхідність у вивченні питання, чи готові педагоги масового навчального закладу до проведення адекватної профорієнтаційної роботи

НОВА ОСВІТНЯ ПАРАДИГМА ТА РОЛЬ МАСОВИХ ШКІЛ У ПРОФЕСІЙНО-ТРУДОВІЙ ПІДГОТОВЦІ УЧНІВ З ВАДАМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ

з дітьми з психофізичними порушеннями та їх батьками у цьому напрямі.

На нашу думку, під час ліцензування закладу, який планує здійснювати інклюзивне навчання учнів з психофізичними порушеннями, слід враховувати не тільки, які умови створює заклад для навчання і виховання цих дітей, а й які наявні умови для здійснення професійно-трудової підготовки цієї категорії учнів (майстерні, теплиці тощо) та чи готовий педагогічний персонал до якісної реалізації професійно-трудової підготовки учнів з психофізичними порушеннями в умовах їх інклюзивного навчання.

Висновки. Підсумовуючи зазначимо, що освітні реформи впроваджується десятиріччями. На старті цих реформ слід рухатися швидко, але виважено, не відкидаючи досвід накопичений освітньою системою на попередніх етапах свого розвитку. Впровадження інклюзивної освіти в нашій країні має ще багато проблем, у тому числі в аспекті трудової підготовки дітей та молоді з психофізичними порушеннями. Реформуючи систему освіти слід враховувати як будуть розв'язуватися завдання допрофільної та профільної професійно-трудової підготовки учнів з психофізичними порушеннями в умовах їх інклюзивного навчання та які наслідки від невідкритої їх реалізації ми отримаємо у більш віддаленій перспективі.

Актуальність цієї проблеми обумовлена тим, що молодь з порушеннями психофізичного розвитку, у тому числі й з вадами інтелектуального розвитку, після завершення навчання у спеціальних та масових загальноосвітніх навчальних закладах має набути якісну професійно-трудова підготовку. Це, в подальшому, надасть їм змогу бути конкурентоздатними на ринку праці, де їх конкурентами є особи з типовим розвитком.

Природно, вирішення професійно-трудової підготовки дітей та молоді з психофізичними порушеннями не вичерпується наведеним у наших публікаціях переліком проблем практики у її реалізації, існує величезне поле для творчого пошуку шляхів виходу з ситуації, що склалася у практиці. Це надає підстави визначити цей напрям як актуальний для подальших наукових досліджень в нашій країні.

1. Дегтяренко Т.М. *Нова освітня парадигма та роль спеціальних шкіл у професійній підготовці підлітків з вадами психофізичного розвитку* // Т.М. Дегтяренко // Молодь і ринок: щомісячний наук.-пед. журнал. – Дрогобич, ДДПУ ім. Івана Франка – 2015. – № 3 (122) (березень 2015 р.). – С. 27 – 31.

2. Дідоренко Ю.М. *Особливості впровадження*

інклюзивної освіти (на прикладі Сумської області) / Ю.М. Дідоренко // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: наук. журнал / [ред. кол.: А.А. Сбрєєва, М.О. Лазарєв, О.В. Михайліченко та ін.]. – Суми: СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2014. – № 8. – С. 303 – 309.

3. Долженко А.І. *Педагогічні основи соціально-трудової адаптації учнів молодших класів допоміжної школи: автор. дис. ... докт. пед. наук за спеціальністю 13.00.03 / Долженко Алевтіна Іванівна.* – К., 2011. – 42 с.

4. *Концепція профільного навчання у старшій школі [Електронний ресурс].* – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/img/zstored/files/1456.doc> (витяг із наказу МОН).

5. Мерсіянова Г.М. *Професійно-трудова навчання у спеціальних загальноосвітніх навчальних закладах для розумово відсталих дітей: посібник / Г.М. Мерсіянова.* – К.: Педагогічна думка, 2012. – 80 с.

6. *Навчальні програми // Освіта осіб з особливими потребами; офіційний веб-сайт Міністерства освіти і науки України [Електронний ресурс].* – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/693/navchalni_programi11/ (назва з екрану).

7. *Наказ Міністерства освіти і науки України “Про затвердження Плану дій щодо запровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на 2009 – 2012 роки” № 855 від 11.09.2009 р. [Електронний ресурс].* – Режим доступу: <http://document.ua/pro-zatverdzhennja-planu-dii-shodo-zaprovadzhenja-inklyuziv-doc1291.html>.

8. *Про вивчення стану організації та результативності допрофільної підготовки та профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів району // Павлоградська районна адміністрація [Електронний ресурс].* – Режим доступу: <http://www.rda.dp.ua/?p=7178> (назва з екрану).

9. Софій Н.З. *Концептуальні аспекти інклюзивної освіти / Н.З. Софій, Л.І. Даниленко, А.А. Колупаєва, Ю.М. Найда [та ін.] // Інклюзивна школа: особливості організації та управління.* – К., 2007. – 128 с.

10. Товстоган В.С. *Методичне забезпечення професійного відбору у системі трудової підготовки учнів допоміжної школи: автореф. дис. ... канд. пед. наук / Товстоган Володимир Святославович.* – К., 2002. – 18 с.

11. *Формування готовності педагогічних працівників до роботи з дітьми з особливими потребами в умовах інклюзивного навчання: тематичний збірник праць / Упоряд. А.А. Волосюк, Н.А. Басараба, С.С. Козловська; за заг. ред. А.О. Лавренчука.* – Рівне: РОІППО, 2014. – 343 с.

12. Хохліна О.П. *Психолого-педагогічні основи корекційної спрямованості трудового навчання учнів із вадами розумового розвитку: монографія / О.П. Хохліна.* – К.: Пед. думка, 2000. – 286 с.

Стаття надійшла до редакції 16.03.2015